

Микола ЛИТВИН

[РЕЦ. НА]: ПАСІЦЬКА ОКСАНА. ЛЬВІВ І ЛЬВІВ'ЯНИ: УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ ТА ПРОМИСЕЛ (20–30-ТІ РР. ХХ СТ.). – ЛЬВІВ: ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ, 2014. – 400 С.

Упродовж останнього десятиліття вийшла низка містознавчих досліджень з історії Львова, Києва, Харкова. Одна з найбільших дотепер виданих історій нашого міста – тритомник “Історія Львова” (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНУ, “Центр Європи” (Т. 1. – 2006. – 296 с.; Т. 2. – 2007. – 559 с., Т. 3. – 2007. – 575 с.)), де відображено події від періоду першої літописної згадки (1256) до сьогодення. Однак у сучасній історіографії бракує досліджень, які б на ґрунтовно опрацьованому фактичному матеріалі розкривали загальні закономірності соціально-економічного розвитку міст у конкретних історичних межах. Монографія Оксани Пасіцької висвітлює низку проблем, пов’язаних із соціально-економічним становищем українців міжвоєнного Львова. Авторка зосереджує увагу на комплексній характеристиці українського робітництва як окремої етносоціальної верстви населення та аналізує розвиток українського бізнесу у Львові – важливому політичному, культурному, духовному центрі Західної України.

О. Пасіцька прагнула виявити український характер міжвоєнного Львова (С. 5). Ретельно вивчала джерела в архівах Львова, Києва, Перемишля. Важливе значення мають, зокрема, матеріали Державного архіву Львівської області (програми, статuti, відозви, звіти, протоколи засідань, списки членів тощо), які стосуються діяльності українських міщанських організацій. Надзвичайно важливою для дослідження стала інформація слідчих справ та доповідних записок поліції, за допомогою яких об’єктивно висвітлено політичні погляди українського робітництва, безробіття і страйкову боротьбу. Схарактеризувати систему підготовки робітничих кадрів у міжвоєнному Львові, зокрема чисельність, віросповідання, соціальний статус учнів, особливості навчального процесу не лише українських, а й польських та єврейських фахових шкіл дали змогу матеріали (статистичні дані, звіти, листування, протоколи засідань) Центрального державного історичного архіву України у м. Львові. Досліджуючи соціально-економічне становище і політичні орієнтири робітників, авторка використала низку джерел (резолуції, звернення, заяви, програми, стенограми з’їздів, інформаційні бюлетені Комуністичної партії Західної України (КПЗУ)) Центрального державного архіву громадських об’єднань України.

Соціально-економічну структуру, зокрема зайнятість українських робітників, дослідниця детально проаналізувала на підставі даних перепису 1931 р. Трудові відносини схарактеризовано завдяки “Щоденнику законодавчих актів Польської Республіки”. Українські та польські періодичні видання, мемуари учасників суспільно-політичного руху цього історичного періоду – це також важливе джерело дослідження.

Оскільки дані переписів 1921 і 1931 рр. були сфальсифіковані, то у процесі національної ідентифікації мешканців Львова доцільно, на думку авторки, використовувати віросповідний критерій, який ґрунтується на традиційному для жителів цього регіону зв'язку національної ідентифікації з конфесійною належністю (С. 23).

Варто зазначити, що низку архівних, музейних матеріалів та періодичних видань у попередніх дослідженнях з історії Львова зазначеного періоду не взято до уваги. Саме вони дали змогу О. Пасіцькій переосмислити деякі стереотипи, сформовані радянською й польською історіографією.

У другому розділі монографії “Українське робітництво: етно- та соціально-економічна характеристика” розглянуто етнодемографічні процеси, зайнятість, соціальну структуру населення та розвиток українського промислу у Львові. Дослідниця зазначає, що в соціальній структурі населення міста питома вага робітників-українців із сім'ями становила 10,5 %, серед львівського робітництва – 23,5 %, а у структурі українського населення – 65,9 % (С. 39, 43). Враховуючи тогочасні політичні й економічні чинники, цілком зрозуміло, що найвищим відсоток робітників-українців був у суспільно другорядних сферах міста. Авторка стверджує, що українські робітники працювали переважно в харчовій, будівельній, легкій галузях промисловості. Власниками підприємств у Львові були здебільшого поляки та євреї, однак поступово розвивалася й українська промисловість. Українці були власниками близько 80 львівських фірм (С. 382–386). Однак ця цифра не охоплює низки дрібних львівських підприємств, котрі діяли тимчасово.

О. Пасіцька з'ясовує історію створення, особливості діяльності, характеризує керівний склад українських економічних установ та підприємств усіх галузей промисловості. У монографії вміщено світліни українських економічних установ, виготовленої продукції, зразки документації, рекламні оголошення тощо.

У третьому розділі монографії дослідниця розглядає особливості вишколу робітничих кадрів у міжвоєнному Львові. Акцентує на тому, що ідею розвитку українського фахового шкільництва ініціювала національно свідомо українська інтелігенція, яка усвідомлювала, що економічний розвиток краю залежить від стану підготовки робітничих кадрів, підвищення рівня знань, їх світогляду та матеріального становища (С. 140). О. Пасіцька виділяє три типи фахових шкіл: нижчі, гімназійного типу та ліцейні. Вивчаючи систему фахового шкільництва, авторка зауважує, що у Львові не було єдиної установи, яка б займалася питаннями професійної підготовки українців. Цю проблему намагалися вирішити представники таких українських установ і товариств, як “Рідна школа”, “Просвіта”, “Маслосоюз”, “Сільський господар”, кооператив “Труд”, сестри василіанки тощо. Дослідниця висвітлює діяльність різних фахових шкіл Львова. Наголошує, що українці навчалися не лише в українських, а й у польських фахових школах. Єврейські навчальні заклади українські діти відвідували рідко. Авторці також вдалося проаналізувати діяльність ремісничо-промислових бурс, різних професійних курсів у Львові. О. Пасіцька доводить, що значний вплив на формування свідомості та патріотизму робітничої молоді мали відомі тогочасні громадські, політичні, церковні діячі й організації націоналістичного спрямування.

У четвертому розділі проаналізовано умови праці та побуту українського робітництва. Авторка розглядає низку проблем: регулювання умов праці трудовим законодавством, матеріальне становище робітничих родин, безробіття, страйковий рух. У Львові проблеми із працевлаштуванням існували у зв'язку з національною

належністю. На польських підприємствах для українців “не вистачало місця”. Цього домогалися не лише власники підприємств, а й робітники-поляки, і тому, зазвичай, першими під звільнення потрапляли українці (С. 202). У 1933 р. дирекція львівської броварні звільнила 28 робітників (20 українців, 7 поляків, 1 єврея). Часто роботодавці порушували умови трудового договору. Наприклад, приміщення фабрики “Фортуна нова” не відповідало встановленим санітарним нормам. Без належних заходів безпеки та страхування працювали сезонні робітники, залізничники і будівельники.

Дослідниця наголошує на тенденції звуження правового поля робітників у 20–30-х роках ХХ ст. Польське законодавство дозволяло, наприклад, працю в нічний час та вихідні дні на поліграфічних підприємствах і в пекарнях. Робочий час сторожів, двірників, портє не мав перевищувати 12 годин на добу. У 1923–1924 рр. робочий день у промисловості продовжено до 10 і більше годин на добу (С. 208–209). Часто порушувалося право робітників на оплачувану відпустку. Дослідниця переконливо доводить, що на рівень заробітної плати вплинула світова економічна криза 1929–1933 рр. Реальна заробітна плата в 1932 р. порівняно з 1929 р. знизилася на 42 %. Найменш оплачуваною була праця домашньої прислуги (8–15 злотих на місяць). Кваліфікований львівський робітник заробляв 120–150 злотих на місяць (С. 216). Авторка констатує, що заробітна плата робітника не могла забезпечити існування сім’ї. Це змушувало жінок і навіть дітей працювати, виконувати важку і небезпечну роботу.

Справжнім соціальним лихом досліджуваного періоду було безробіття. О. Пасіцька зазначає, що, наприклад, в 1931 р. у Львові зафіксовано приблизно 9 тис. безробітних (С. 231). Однак їй не вдалося простежити стан безробіття у Львові упродовж 1920–1930-х років та порівняти з кількістю безробітних в інших галицьких містах – Станиславові, Тернополі тощо. На думку автора, негативні чинники спричиняли соціальне напруження серед працюючого населення. Найрадикальнішим способом боротьби за робітничі права були інтернаціональні страйки, які організовували здебільшого соціалістичні та комуністичні партії.

У п’ятому розділі дослідниця характеризує організаційний рух українських робітників, зокрема особливості створення й основні напрями діяльності робітничих організацій. Проте О. Пасіцька зосередила увагу лише на функціонуванні українських професійних товариств і залишила поза увагою діяльність польських та єврейських організацій.

На думку авторки монографії, важливу роль в об’єднанні міщан відіграла націоналістична організація “Сила”, яка діяла у Львові з 1907 р. У період найбільшого піднесення до організації належало 3 тис. членів (С. 270). Товариство працювало у професійному, культурно-освітньому і допомоговому напрямах. Був створений Комітет допомоги українським безробітним, який очолив Ю. Петречко. Успішними були зимові акції комітету в 1937 і 1938 рр. Його капітал становив близько 18 тис. зл. (С. 275). Члени товариства заявляли, що правильний шлях українського робітника – національний, а українське робітництво – частина української нації (С. 277). Дослідниця зауважує, що причинами ліквідації товариства “Сила” стали звинувачення його членів у фінансових махінаціях, політично ворожому налаштуванні товариства, яке начебто було одним із джерел фінансування Організації українських націоналістів (ОУН).

О. Пасіцька також аналізує діяльність інших професійних організацій. З 1929 р. у Львові з ініціативи митрополита Андрея Шептицького було створене товариство українських греко-католицьких робітниць “Будучність”, яке займалося релігійним і національним вихованням. Організація складалася із семи відділів та об’єднувала

близько тисячі осіб (С. 283). Українські двірники та домашня прислуга гуртувалися в товариствах “Праця”, “Воля”. На думку авторки, ці організації активно захищали права львівських двірників: вели переговори із власниками будинків щодо укладення колективного договору; порушували питання про умови праці тощо. Проте О. Пасіцька не наводить для підтвердження переконливих фактів. У розділі міститься також інформація про функціонування партійних та інтернаціональних товариств у Львові. Як структурна одиниця Української соціал-демократичної партії (УСДП) розвивалося культурно-просвітнє товариство робітників “Воля”, засноване в 1903 р. Опираючись на джерела, авторка стверджує, що основною метою діяльності організації було поглиблення соціалістичного світогляду як між членами товариства, так і серед робітництва Галичини загалом (С. 300). Незначна частина українських робітників належала до Комуністичної спілки молоді Західної України.

У шостому розділі дослідниця висвітлює проблему політичної орієнтації українських робітників. Констатує, що кожна з політичних партій, яка діяла на території Галичини, намагалася ідеологічно вплинути на робітництво та залучити його до своїх лав. На початку 1920-х років найбільше уваги проблемам робітництва приділяла УСДП. Однак, незважаючи на численні спроби соціал-демократів об’єднати українців у самостійних професійних організаціях, робітництво залишалося під впливом ППС (Польської партії соціалістичної) та КПЗУ. Значна частина українського робітництва, на думку авторки, котра “прямувала до досягнення українського національного ідеалу”, належала як до легальних українських партій, так і до націоналістичного підпілля (С. 336). Соціально-економічні та політичні права українських робітників Львова обстоювали Українська партія праці (УПП), Українське національно-демократичне об’єднання (УНДО), Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП). Певний вплив мали на робітництво “Сельроб” і КПЗУ. Наприкінці 1920-х років, на думку дослідниці, серед українських робітників простежується тенденція до посилення націоналістичних впливів, які сприяли об’єднанню працюючого населення на засадах національного, політичного, соціально-економічного розвитку (С. 351). Авторка зауважує, що серед українського робітництва було чимало пасивних елементів, які не належали до жодної з партій і не поділяли їхніх ідей.

Монографія О. Пасіцької, в якій на широкій джерельній базі досліджено значний спектр питань, уможливує формування цілісного уявлення про український соціум та промисел у Львові зазначеного періоду. Можемо констатувати, що праця відзначається фаховим рівнем, ґрунтовним використанням джерел, послідовністю та логічністю. Книга безперечно зацікавить істориків, краєзнавців і широке коло читачів та спонукатиме до нових наукових містознавчих досліджень.